

Валерій Мачуський

ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ГРУЗИНО-ОСЕТИНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті досліджено підґрунтя конфлікту між Південною Осетією та Грузією.

Ключові слова: Південна Осетія, Грузія, етнополітика, етнос, нація, політичний режим.

V. Machuskyu. Sources and evolution conflict between South Ossetia and Georgia. In the article it is investigational to the sources conflict between South Ossetia and Georgia.

Keywords: South Ossetia, Georgia, ethnos, nation, political mode.

Після розпаду Радянського Союзу, практично всі союзні республіки виявилися наодинці з проблемою збереження територіальної цілісності. Непродумана політика СРСР, направлена на знищення національної ідентичності, неприйняття етнонаціональних властивостей різних народів привела до акумуляції протестних настроїв у так званих автономних областях усередині союзних республік. Найбільш серйозним конфлікт опинився в країнах Закавказзя, зокрема в Грузії.

Грузія – невелика країна (територія – 69,7 тис. кв. км; населення – 4,6 млн чол.). За конституцією Грузія вважається федеральною республікою. До складу федерації, крім самої Грузії, входять Аджарія, Південна Осетія, Абхазія. Останні дві республіки лише де-юре вважаються територією Грузії, де-факто Грузія не має на них жодного впливу. Ці території займають російські війська.

Із падінням Радянського Союзу Грузія проголосила незалежність. Главою держави було обрано Звіада Гамсахурдія. У ту ж саму мить на її території спалахнули етнічні конфлікти, які швидко переросли у збройне протистояння. Намагання З. Гамсахурдія повернути до складу Грузії Південну Осетію та Абхазію призвели до потужного військового протистояння.

Політичний конфлікт між Південною Осетією і Грузією склався в результаті здійснення сторонами відмінних один від одного акцій, що повністю відповідає визначенню конфлікту як зіткненню різноспрямованих сил з метою реалізації своїх інтересів в умовах протидії.

Акції кінця 80-х – початку 90-х років носили однобічний характер і свідчили про значну розбіжність політичних позицій сторін. Головним предметом політичного зіткнення між сторонами став політичний статус Південної Осетії. Різниця та відмінності в підходах сторін до цієї проблеми полягала в тому, що одна сторона – Південна Осетія намагалася цей статус підвищити, прийшовши, таким чином, до повного розриву й остаточного виходу зі складу союзної республіки; інша ж сторона – Грузія, при цьому, старалася в такому ж порядку цей статус принизити, кульмінацією чого стала повна й остаточна ліквідація цього статусу.

Причини початку етнічного протистояння Грузії та Південної Осетії полягали в наступному:

1. Південно-Осетинська Автономна область була рішуче заявлена як результат багатовікової боротьби осетинського народу за свою самобутність і самовизначення. З такого трактування виводилася жорстка і досить безкомпромісна формула: Південно-Осетинська автономія у тому або іншому вигляді має бути збережена в будь-якому випадку як безумовна і надійна гарантія фізичного й етнокультурного самозбереження південної частини осетинського етносу [1].

2. Осетинський етнос був заявлений корінним населенням даної території. Згідно з цим твердженням, південні осетини переселилися на своїй нинішній території, в досить глибоку старовину.

3. Територія Південної Осетії була заявлена з осетинського боку як реальне єдине місце проживання південних осетин, які не мають ніякої іншої історичної батьківщини, де б то не було. З осетинської точки зору виглядало, що земля належить тим, хто на ній мешкає нині де-факто, а не тим, хто колись в осяжному або неозорому минулому на ній мешкав. Інакше осетинський етнос міг би пред'явити

численні територіальні претензії до багатьох народів Радянського Союзу, що було б абсолютно абсурдно. Цей факт, усупереч грузинській аргументації про відсутність стародавніх традицій державності у південних осетин, цілком укладається в загальне русло процесу розпаду й утворення нових держав і державних утворень, приклади яких досить численні та поширені у світовій практиці [2].

4. Осетинська позиція визначила необхідність і правомірність проросійської орієнтації осетинського етносу, що дозволила створити досить благоприємні умови для фізичного збереження та культурного розвитку осетинського етносу не лише на півночі, але і на півдні Осетії.

Восени 1989 року Південна Осетія декларувала підвищення свого політичного статусу. 10 листопада 1989 року Південно-Осетинська Автономна Область, рішенням 12-ї сесії Обласної Ради народних депутатів, була перейменована в Автономну Республіку. Одночасно було затверджене звернення до Верховної Ради ГССР з проханням схвалити це рішення [3].

Верховна Рада Грузинської РСР оголосила це рішення неконституційним і таким, що не має юридичної сили, й негайно її анулювала [4].

Більше того, грузинські неформальні організації негативно зреагували на ці події та організували 23 листопада 1989 року багатотисячний похід на столицю Південної Осетії місто Цхінвал, висунувши завдання захисту грузинського населення. Організатори цієї акції зробили спробу увійти до міста й провести в ньому мітинг, але не діставши успіху, взяли Цхінвал в оточення та встановили трьохмісячну зимову блокаду міста.

Проте і ці дії не принесли успіху грузинській стороні. 20 вересня 1990 року в Південній Осетії була прийнята Декларація про Суверенітет, що святкується сьогодні як офіційна дата південноосетинської незалежності. Декларацією проголошувалось утворення Південно-Осетинської Радянської Демократичної Республіки (ПОРДР) і було прийнято звернення на адресу ВР СРСР про її визнання як суб'єкта радянської федерації. 28 листопада 1990 року ПОРДР була переіменована в Південно-Осетинську Радян-

ську Республіку (ПОРР). Одночасно був створений тимчасовий виконавчий орган нової республіки – Тимчасовий Виконком ПОРР, що здійснював виконавчу владу до проведення загальних виборів у найвищій органі республіки. 9 грудня 1990 року були проведені вибори в її найвищий орган – Верховну Раду, що легітимували утворення нової республіки [5].

Фактично ці кроки означали повторне підвищення її політичного статусу й призвели, на відміну від першого підвищення, до фактичного розриву з Грузинською РСР і виходу з її складу.

11 грудня 1990 року Верховна Рада Республіки Грузія приймає безпрецедентне, в умовах загального «параду суверенітетів» на території СРСР, рішення, одностайно підтримане всіма депутатами, про скасування та повну ліквідацію Південно-Осетинської Автономної Області, утвореною в 1922 році. Територія автономії була розділена на 4 адміністративні райони. У двох з них, Цхінвальському і Джавському, найкомпактніше населених осетинами, був введений режим Надзвичайного стану.

Нова осетинська еліта аргументувала свої позиції захистом національної автономії й етносу від грузинської агресії, що очікувалася. Згідно з цією аргументацією, підвищення статусу було необхідним кроком для захисту осетинських національних інтересів, забезпечення безпеки та створення надійних правових гарантій недоторканості автономії й етносу.

Повний розрив же з Грузією обґрунтовувався з осетинського боку прагненням увійти до складу СРСР у якості самостійного суб'єкта нового Союзного Договору і залишитися, таким чином, у складі оновленого Радянського Союзу. Згідно з осетинською аргументацією, для реалізації цього плану слід було здійснити швидкий розрив із Грузією, відповідно до загальнонародного волевиявлення, оскільки вихід Грузії з СРСР і її перетворення в незалежну державу – вже справа найближчого майбутнього.

Прагнення залишитися в СРСР підкреслювало намір південних осетин увійти через СРСР до складу Російської Федерації та возз'єднатися з Північною Осетією, тобто здійснити своє політичне самовизначення в руслі тради-

ційної російської орієнтації й розв'язати проблему розділеності осетинського етносу.

Грузинська сторона також обґрунтовувала свої дії етнічними інтересами. Суть грузинської аргументації визначалася необхідністю зняття загрози та небезпеки грузинським національним інтересам, що нібито виходила від осетинської автономії і навіть осетинського етносу. Рішення Верховної Ради Грузії про відміну підвищення південноосетинського статусу грузинський національний рух аргументував незаконністю, неконституційністю цієї акції, її протиріччям грузинським національним інтересам.

У своїй промові на сесії Верховної Ради Республіки Грузія, на якій було прийнято рішення про скасування ПАО, Голова Верховної Ради З. Гамсахурдіа виклав грузинську позицію так: «Мы могли в отношении Южной Осетии предпринять ответные законодательные акты, направленные на исправление создавшейся ситуации. Однако это бы привело лишь к очередной «войне законов». Мы должны предпринять решительные акции против Южной Осетии, которые бы окончательно, раз и навсегда, покончили с осетинской проблемой в Грузии» [6].

28 жовтня 1990 року відбулися вибори у Верховну Раду ГССР, на яких реальну боротьбу за голоси виборців вели радикальний блок «Круглий Стіл - Вільна Грузія» (КС-ВГ) і Компартія, перемогу отримав «КС-ВГ», що отримав 53 % голосів виборців. Головою ВР ГССР був обраний лідер радикалів З. Гамсахурдіа. На другому місці виявилася грузинська компартія, що представляла офіційну владу (29 %). На думку спостерігачів, вона не змогла звільнити себе від вантажу старих представлень, хоча і заявила про свій вихід з КПП [7]. Жодна з ліберальних партій не змогла здолати чотиривідсоткового порогу [8].

Розклад політичної кон'юнктури в Південній Осетії був також обумовлений протиборством двох найбільш відомих у південноосетинському суспільстві політичних сил – південноосетинського Обкому компартії та Народно-го Фронту. Це протистояння між двома політичними силами фактично підкреслило головну лінію розмежування в політичній боротьбі.

Прийти до влади в 1990 році Народному Фронту вдалося в результаті активних зусиль із здійснення повторного підвищення південноосетинського статусу. На практиці це вилилося в Декларацію про Суверенітет від 20 вересня 1990 року, а потім і в проголошення Південно-Осетинської Радянської Демократичної Республіки й у формування Тимчасового Виконкому, покликаного здійснювати владу до проведення загальних виборів у Верховну Раду нової республіки. Головою Тимчасового Виконавського комітету був обраний Т. Кулумбеков – креатура НФ [9].

Отже, прихід до влади в Південній Осетії та Грузії нових етнічних еліт був здійснений у результаті гострої боротьби за владу, розгорнутої всередині обох етнічних груп. При цьому, особливістю процесів політичної боротьби за владу в обох регіонах виявився їх край негативний вплив на загальний стан грузино-осетинських стосунків.

Трансформували національну ідею в націоналістичну, національні еліти, що прагнули влади на місцях, за підтримки радикальних груп у політичних рухах виступили із закликами, не сприяючими оптимізації міжнаціональних стосунків [10].

Проте південно-осетинська еліта не змогла привести в життя обіцяну національним рухом мету – приєднання до СРСР і до Росії. Верховна Рада СРСР і З'їзд народних депутатів СРСР двічі відмовляли Південній Осетії в проханні підписати самостійно новий Союзний договір. Росія також відкинула, по суті, всі спроби Південної Осетії увійти до її складу й інтегруватися з Північною Осетією, тому замість обіцяної інтеграції з Росією Південна Осетія отримала затяжний конфлікт із Грузією.

Внаслідок конфлікту статус Південної Осетії фактично перетворився на предмет політичного торгу між Росією та Грузією й важку і не розв'язну для неї самої політичну проблему. Південна Осетія стала буфером між Росією та Грузією, досі не визнаним міжнародним співтовариством державним утворенням. На даний момент її визнали лише Росія (у серпні 2008 року), Нікарагуа, Венесуела та Науру (в грудні 2009 р.), а також Тувалу (23 вересня 2011 року).

10 березня 1992 р., після усунення Звіада Гамсахурдіа, на чолі Держради встав колишній Перший Секретар ЦК

Компартії Грузинської РСР Едуард Шеварднадзе. До моменту його приходу до влади внутрішньополітична ситуація в Грузії продовжувала залишатися важкою. На півночі країни тривали грузино-осетинські збройні зіткнення, а на заході йшли протести прибічників скинутого президента (звіадисти), які не змирилися з його вигнанням.

Тим часом, 19 січня 1991 року в Південній Осетії пройшов референдум, в результаті якого 98 % тих, які проголосували, висловилися за незалежність і приєднання до Росії.

14 липня 1992 року озброєне протистояння було припинене, а в зону конфлікту були введені Змішані сили з підтримки миру в складі трьох батальйонів: російського, грузинського й осетинського. У Цхінвалі була розміщена Місія спостерігачів від ОБСЄ.

Після 1992 року Південна Осетія була де-факто незалежною державою, мала власну конституцію (яку прийняла в 1993 році) та державну символіку. Влада ж Грузії, як і раніше, розглядала її як власну адміністративну одиницю, так званий Цхінвальський регіон, але активних дій зі встановлення контролю над нею не робилося.

1 липня 2002 року в Росії був введений новий закон про громадянство, і вже до кінця липня 2002 року кількість російських громадян у Південній Осетії перевищувала 60 % населення, а до 2006 року – 80 % населення.

У 2004 році в результаті «революції троянд» у Грузії, до влади приходить Михайло Саакашвілі, який узяв курс на відновлення територіальної цілісності Грузії. У серпні 2004 року, пройшли кровопролитні зіткнення, в ході яких грузинські війська безуспішно намагалися встановити контроль над Цхінвалі, але, втративши декілька десятків чоловік, відступили.

8 серпня 2008 року грузинські війська вступили у Цхінвалі, столицю Південної Осетії, й оголосили про відновлення територіальної цілісності Грузії. Також було оголошено, що з сепаратистським режимом самопроголошеної республіки буде підписано акт про капітуляцію.

У той же день Росія ввела війська через Рокський тунель – єдиний шлях, що з'єднує Північну Осетію з Півден-

ною. Росія обґрунтувала введення військ необхідністю захисту своїх громадян (раніше Росія надала своє громадянство жителям Південної Осетії й Абхазії) та власних миротворчих сил [11].

До Південної Осетії увійшли близько 150 російських танків і бронетранспортерів. Російська авіація почала бомбити грузинські позиції. 9 серпня частини 58-ї армії Російської Федерації увійшли до Цхінвалі й витіснили грузинських військових, в місто були перекинуті підрозділи 76-ї повітряно-десантної дивізії Пскова.

Війська Російської Федерації швидко просунулися по території Грузії, проте втрутилося міжнародне співтовариство. Армія росіян змушена була відступити. Дипломатичні стосунки були розірвані. Парламент Російської Федерації того ж року визнав Південну Осетію та Абхазію незалежними республіками. Західна Європа була обурена подібним рішенням і відмовилася визнавати їх незалежність.

Поразка грузинської армії болісно вдарила по послабленому іміджу М. Саакашвілі. З 14 по 16 серпня 2008 року керівниками держав, залучених у військові дії, був підписаний план мирного врегулювання грузино-осетинського конфлікту («План Медведєва-Саркозі»). Нині грузинська влада в офіційних документах і виступах використовує для іменування Південної Осетії назву «Цхінвальський регіон», введеному ще під час президентства Едуарда Шеварнадзе. В результаті південноосетинської війни Грузія втратила контроль над 60 % територій регіону, а самопроголошена Республіка Південна Осетія стала де-факто незалежною, але невизнаною державою.

Аналіз зіткнення грузинських, з одного боку, й осетинських позицій – з іншого, та ідеологічної боротьби, що розгорнулася між двома сторонами, дозволяє висловити припущення про те, що грузино-осетинські міжетнічні стосунки піддалися потужній дії й впливу ідеології націоналізму, що відродилася в Грузії в кінці 1980-х рр.

Національна ідея актуалізувалася в Грузії внаслідок розпаду СРСР і надбання незалежності, при цьому ідея політичної незалежності стала стержневою домінантою грузинської масової суспільної свідомості. Незалежність стала розглядатися при цьому як панацея, як рішення всіх

економічних, політичних і інших проблем національного розвитку й усвідомлювалася як наполеглива етнічна потреба. У Грузії відновлення державності стало заповітною мрією спершу елітарної частини населення, а пізніше і всієї нації. І в XIX столітті, і за радянських часів грузинська інтелігенція виховувала народ саме в такому практичному дусі. Досягнення політичної незалежності Грузії стало мало не самоціллю для більшості нації й ніякі економічні та воєнно-стратегічні контраргументи не враховувалися [12].

Надбання політичної незалежності, безумовно, стимулювало процеси національно-державної консолідації в грузинському суспільстві. Особливістю цих процесів у Грузії стало їх протікання в руслі етнічної концепції національно-державного будівництва, спрямованої на формування етнічної нації та держави. Етнічна концепція нації, таким чином, ставала найважливішою характеристикою того, що відродження грузинського націоналізму як теорії і практики націобудівництва, обумовило формування в Грузії етнонаціоналізму, тобто «право крові», як у Німеччині, а не «право ґрунту», тобто в грузинському суспільстві переважала не загальногромадянська свідомість, а етнічна [13].

Серед найважливіших ознак грузинського націоналізму, що дозволяють ідентифікувати його як етнонаціоналізм, – це апеляція до природного права, включаючи і «право крові». Базова формула грузинського національного проекту декларує: нічого не хочемо, крім того, що нам належить по праву, але те, що наше, ми не віддамо [14], а «право крові» служить доказом етнічних прав на територію.

«Вибір» етнічної концепції національно-державного будівництва був здійснений у грузинському суспільстві в силу сучасних і історичних передумов. Так у процесі формування в Грузії етнічної концепції вирішальну роль зіграло націобудівництво в колишньому СРСР, здійснене саме на етнічній концепції нації. Оскільки спроби подолання цих уявлень у Радянському Союзі не досягли кінцевої мети і не привели до формування єдиної громадянської нації, то після розпаду СРСР етнокультурне

уявлення, що переважало в Радянському Союзі, було успадковане всіма державами, які входили до його складу.

Більше того, етнокультурний досвід радянського федералізму знайшов в Грузії сприятливий ґрунт, поєднавшись з історичними традиціями грузинського націоналізму. У цьому плані національна грузинська ідея йшла коренями в середньовіччя.

Позиції з осетинського питання формувалися в процесі специфічного трактування двох ключових проблем: осетинської автономії та проблеми осетинського етносу. Актуалізація обох цих проблем носила цілком об'єктивний характер у світлі національно-консолідаційних процесів, що розгорнулися в Грузії, і була обумовлена необхідністю їх інтеграції та визначенням їх ролі в цьому процесі. Проте проблемність ситуації виникала не стільки від необхідності інтеграції автономій і етнічних меншин в цілому в грузинську державу, яка будувалася, скільки від того варіанту вирішення цієї проблеми, який був сформульований етнонаціоналізмом.

Згідно з етнотериторіальною, або ж політичною, парадигмою етнонаціоналізму осетинська автономія та дві інші автономії в Грузії – Абхазська і Аджарська – не мали права на існування і мали бути скасовані, незалежно від будь-яких політико-правових обставин.

Подібна категоричність, безумовно, провокувала конфронтацію з автономіями, оскільки абсолютно не враховувала усталені на той момент у регіоні соціально-політичні реалії, а також колективні права проживаючих в автономіях етнічних груп.

Особливе невдоволення автономій ці позиції викликали в умовах широкого «параду суверенітетів», що розгорнувся в той період, коли екстериторіальні утворення в СРСР у односторонньому порядку декларували підвищення своїх політичних статусів. На цьому фоні з усіх республік СРСР Грузія виявилася єдиною державою, яка відкрито й офіційно висловила своє прагнення ліквідувати автономії.

Подібна жорсткість щодо автономій виявилася абсолютно ірраціональною, оскільки провокувала спротив меншин і етнічні кризи в республіці, ускладнюючи, таким чином, боротьбу самого грузинського етносу за незалеж-

ність. Проте, якщо розглядати це явище базових принципів національно-державного будівництва, то можна побачити цілком раціональне пояснення. У цьому плані етнотериторіальна парадигма грузинського націоналізму базувалася на повній відмові від федералістської структури Грузинської РСР, демонтажі його національно-державного устрою і прагненні створити унітарну державу з централізованим управлінням, наділивши при цьому всіма владними функціями управління титульний етнос, при цьому етнічні меншини втрачали можливість самоврядування на власних територіях.

Формування таких підходів у грузинському суспільстві значною мірою було обумовлено актуалізацією проблеми території та меж в процесі грузинського націобудівництва. Тому проблема території і меж інтерпретується в Грузії етнічними категоріями – етнічний контроль над територією і визначення етнічних меж відтворюваної держави.

Згідно з етнотериторіальною парадигмою грузинського етнонаціоналізму, межі відтворюваної держави мають бути окреслені по максимально-граничній траєкторії, тому етнічні межі цієї держави повинні бути поєднані з існуючими адміністративними межами ГРСР.

Етнічний контроль над територією зі свого боку об'єктивно неможливий без повного політичного контролю, у зв'язку з чим у якості головної передумови його здійснення розглядається унітарний устрій держави. Тому існування в Грузії автономій вступало в протидію з принципами формування грузинської держави і, в першу чергу, засадами його національно-державного устрою. Тому заперечення легітимності автономій виникало від принципової неможливості їх існування в складі нової Грузії взагалі. У цьому плані осетинська й абхазька автономії як такі ставили під серйозний сумнів можливість встановлення повного грузинського контролю над територією Південної Осетії та Абхазії, а значить, і етнічних меж відтворюваної грузинської держави. Тому існування цих автономій вступало в занадто очевидне протиріччя з грузинськими етнічними цілями.

Проблема об'єктивно полягала в тому, що етнічні меншини не допускалися до грузинського націобудівництва,

незважаючи на їх інтегрованість у грузинське суспільство. І в цьому плані створювалася парадоксальна ситуація в Грузії: навіть у разі згоди осетин жити на «грузинській землі» і за грузинськими законами у них тут не могло бути батьківщини. Батьківщина осетинів (уявляється в етнічній грузинській свідомості як «історична») знаходилася на Північному Кавказі, й осетини у будь-якому випадку залишалися в Грузії «чужинцями».

1. Маргиев В. К вопросу о статусе Южной Осетии // Дарьял. – 1993. – № 3. – С. 130.
2. Пять лет Республике Южная Осетия: Официальные материалы. – Цхинвал, 1996. – С. 3.
3. Там само.
4. Ожиганов Э. Этнонациональные конфликты в Республике Грузия: Южная Осетия и Абхазия. – М., 1994. – С. 2.
5. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. – М., 2001. – С. 162.
6. Южная Осетия: 10 лет Республике / Отв. ред. К.Г. Дзугаев. – Владикавказ, 2000. – С. 100–101.
7. Речь Председателя ВС РГЗ. Гамсахурдиа на сессии ВС 11 декабря // Заря Востока. – 1990. – 14 дек.
8. Гачечиладзе Р.Г. Многопартийные выборы в Грузии // Социс. – 1991. – № 5. – С. 57.
9. Нодиа Г. Политическая смута и этнотерриториальные конфликты в Грузии // Спорные границы на Кавказе / Под ред. Б. Коппитерса. – М., 1996. – С. 87.
10. Чочиев А.Р. Уроки игры на бойне. – Цхинвал, 1994. – С. 46.
11. Иванов В.Н. Межнациональные конфликты: социо-психологический аспект // Социс. – 1992. – № 4. – С. 19.
12. Воробьев В. ОБСЕ заговорила на языке оппозиции // Российская газета. – № 4560, 11.01.2008 [электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.rg.ru/2008/01/11/gruziya.html>
13. Гачечиладзе Р.Г. Правда о грузинской зиме // Социс. – 1992. – № 8. – С. 6.
14. Нодиа Г. Конфликт в Абхазии: Национальные проекты и политические обстоятельства // Грузины и абхазы: Путь к примирению / Под ред. Б. Коппитерса. – М., 1998. – С. 25.